

TEORIA WOJNY EKONOMICZNEJ

Małgorzata Jaroszyńska

Wojskowa Akademia Techniczna

Dawid Dymkowski¹

Streszczenie: Wojna ekonomiczna związana jest ze zmianą postrzegania bezpieczeństwa narodowego przez pryzmat poważnych zagrożeń. Jej istota polega na prowadzeniu działań zmierzających do osłabienia lub zniszczenia potencjału gospodarczo-obronnego przeciwnika. Czynności prowadzone w ramach tego konfliktu dotyczą użycia nie tylko określonych narzędzi ekonomicznych, lecz także zastosowania siły militarnej czy politycznej i związane są najczęściej z próbą wymuszenia określonych decyzji politycznych drugiego państwa.

Słowa kluczowe: wojna ekonomiczna, przemoc gospodarcza, agresja ekonomiczna, uzależnienie ekonomiczne.

Istota i przyczyny wojny ekonomicznej

Zmiana w postrzeganiu bezpieczeństwa narodowego przez pryzmat poważnych zagrożeń spowodowana została wykształceniem się nowych obszarów negatywnie oddziałujących na funkcjonowanie państwa. Współcześnie jednym z nich jest obszar ekonomii i wynika to z szeregu globalnych powiązań krajowych gospodarek. Z tego względu destabilizacja gospodarcza państw może wynikać z wahań koniunktury gospodarki światowej, ale może być również wywołana celowym działaniem innego państwa.

Procesy globalizacyjne zachodzące w dzisiejszym świecie wywierają wpływ na kształt zagranicznej polityki ekonomicznej poszczególnych państw. Kraje, widząc korzyści z postępującego zwiększenia obrotów w handlu międzynarodowym czy liberalizacji przepływów kapitałowych, zaczęły świadomie oddziaływać na zwiększenie wymiany gospodarczej z zagranicą, wchodząc w ten sposób w szereg powiązań i zależności z podmiotami gospodarki światowej. Jednak rosnąca gospodarcza współzależność wpłynęła na zwiększenie ilości środków, poprzez które można osiągać cele inne niż korzyści stricte ekonomiczne. Dzieje się tak, ponieważ istnieje ścisły związek pomiędzy zagraniczną polityką ekonomiczną a ogólną polityką danego kraju stosowaną w kontaktach z partnerami zagranicznymi². W ten sposób obszarem zainteresowań zagranicznej polityki ekonomicznej niektórych państw stały się instrumenty ekonomiczne godzące w dobro innego państwa. W przeszłości były

¹ Doktorant WCY WAT.

² A. Oleksiuk, M. Vashchenko, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne. Gospodarcze wyzwania XXI wieku*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 2010, s. 195.

one wykorzystywane jako uzupełnienie walki zbrojnej, natomiast współcześnie są środkiem nacisku w konfliktach asymetrycznych. Mimo że większość tych celowych i ukierunkowanych działań jest przejawem agresji na tle ekonomicznym, to zorganizowane i kompleksowe mogą prowadzić do wojny ekonomicznej.

W literaturze przedmiotu brak zadowalającej, jednoznacznej i jednocześnie wszechstronnej definicji pojęcia wojny ekonomicznej. Jedną z najpopularniejszych stała się propozycja Wacława Stankiewicza, która pozostaje w niemal niezmięnionej formie od ponad czterdziestu lat. Twierdzi on, że wojna ekonomiczna to zespół działań ekonomicznych i militarnych skierowanych na osłabienie lub zniszczenie potencjału obronno-gospodarczego przeciwnika³.

Podobną propozycję przedstawił Jan Chmurkowski, który stwierdził, że zjawisko to obejmuje wielostronny, często totalny system osłabiania lub niszczenia ekonomiki przeciwnika⁴. Dodając przymiotnik „wielostronny”, poszerzył on specyfikę wojny ekonomicznej i nadał jej koalicyjny charakter. Działania zmierzające do osłabienia gospodarki przeciwnika nie muszą być prowadzone w ramach jednego państwa, ale mogą dotyczyć całych koalicji typu polityczno-wojskowego czy gospodarczego. Przykładem wojny ekonomicznej o charakterze koalicyjnym była rywalizacja NATO i Układu Warszawskiego w okresie zimnej wojny.

J. Chmurkowski w dalszych rozważaniach rozszerzył swoją definicję, stwierdzając, że termin ten obejmuje system celów i środków militarnego, ekonomicznego i dyplomatycznego oddziaływania na gospodarkę przeciwnika w związku z zaistniałym konfliktem zbrojnym lub przygotowaniem do niego. Celem tego oddziaływania jest zdobycie przewagi gospodarczej, a pośrednio także militarnej nad nieprzyjacielem przez zniszczenie lub osłabienie jego potencjału ekonomicznego. Zadania te mogą być osiągnięte zarówno za pomocą operacji ofensywnych, jak i defensywnych⁵. J. Chmurkowski zauważa, że podobnie jak w przypadku każdego innego konfliktu, wojna ekonomiczna składa się również z działań defensywnych.

Kolejna warta przytoczenia definicja znajduje się w wojskowym słowniku terminologicznym NATO. Wskazuje ona, że wojna ekonomiczna to agresywne użycie środków ekonomicznych dla osiągnięcia celów narodowych⁶. W przypadku tej propozycji zabrakło wskazania czynników militarnych oraz nie doprecyzowano wspomnianych celów narodowych. Mogą to być zatem założenia wojskowe, ekonomiczne, ale także polityczne czy ideologiczne.

Autorzy definicji wojny ekonomicznej różnią się pod względem interpretowania tego pojęcia. Lech Urbański podzielił poglądy w tej materii pod względem

³ L. Urbański, *Wojna gospodarcza*, [w:] W. Stankiewicz, *Ekonomika obrony*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1994, s. 204.

⁴ J. Chmurkowski, *Embargo strategiczne*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 1971, s. 15.

⁵ Ibidem, s. 16.

⁶ Z. Bako, *Wojna ekonomiczna*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 1983, s. 17.

akcentowania elementów militarnych i ekonomicznych⁷. Według jego obserwacji pierwsza grupa definicji wojny ekonomicznej podkreśla znaczenie siły militarnej. W tym założeniu zakłada się dążenie do osłabienia lub zniszczenia gospodarki narodowej nieprzyjaciela poprzez wykorzystanie środków wojskowych. Realizacja tego celu zakładała zajmowanie istotnych gospodarczo rejonów, niszczenie fabryk czy przedsiębiorstw, a także systemu transportowego. Druga grupa definicji akcentuje rolę działań ekonomicznych. Nie zakłada bezpośredniego działania sił zbrojnych przeciwko gospodarce nieprzyjaciela, ale wskazuje na użycie w tym celu odpowiednich instrumentów. Zaliczamy do nich środki administracyjne, tj. embarga importowe, embarga eksportowe, represje administracyjne; dyplomatyczne, np. bojkot czy propagandę; ekonomiczne, takie jak podniesienie cła, opłaty wyrównawcze i ograniczenia techniczno-sanitarne, a także środki niekonwencjonalne, gdzie na pierwszy plan wysuwa się blokada ekonomiczna⁸.

Terminem zbliżonym do pojęcia wojny ekonomicznej jest pojęcie przemocy gospodarczej. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* określa ją jako oddziaływanie jednego państwa (grupy państw, ugrupowań, międzynarodowych organizacji gospodarczych) na drugie państwo (grupę państw, ugrupowań, międzynarodowych organizacji gospodarczych), na jego gospodarkę jako całość lub na poszczególne elementy, za pośrednictwem szerokiego wachlarza środków, w celu osiągnięcia konkretnych zaplanowanych korzyści godzących jednocześnie w interes drugiej strony. To działalność polegająca na wykorzystywaniu przewagi gospodarczej wobec innego państwa do narzucenia własnych rozwiązań⁹. Ostatnia z przytoczonych definicji jest najbardziej złożona i wskazuje na konkretne aspekty wojny ekonomicznej. W porównaniu z wcześniejszymi propozycjami uszczegółwiono tutaj nie tylko przedmiot i zakres agresji, ale zwrócono uwagę na konkretny cel takiego działania, jakim jest próba wpływania na decyzje danego państwa.

Wojna ekonomiczna może być prowadzona zarówno w czasie wojny militarnej, jak i pokoju. Może mieć na celu nie tylko zniszczenie siły militarnej przeciwnika, lecz także wygraną poprzez wyczerpanie materialne nieprzyjaciela¹⁰. Dzisiejsze wojny ekonomiczne mogą odbywać się z pełną świadomością obydwu stron konfliktu lub w sytuacji, kiedy przynajmniej jedna ze stron nie wie o uczestnictwie w wojnie¹¹. Ten drugi przypadek dowodzi złożoności dzisiejszej światowej gospodarki, gdzie trudno jednoznacznie wskazać podmiot mający bezpośredni wpływ na kondycję innej gospodarki narodowej. Tego typu zjawiska odbywają się między innymi poprzez

⁷ L. Urbański, *Wojna...*, op. cit., s. 204.

⁸ Ibidem, s. 208-220.

⁹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2009, s. 110.

¹⁰ Z. Bako, *Wojna...*, op. cit., s. 15.

¹¹ K. Raczkowski, *Geoekonomia i wojny gospodarcze*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, red. K. Raczkowski, Wydawnictwo Jak, Warszawa 2012, s. 96.

wykorzystanie rynków finansowych, w których często zleceniodawca operacji finansowych jest anonimowy. Dodatkowo, złożony charakter gospodarki światowej powoduje, że stosowane instrumenty wojny ekonomicznej oddziałują nie tylko na konkretne państwo, lecz także na inne jej podmioty. Brak możliwości sterowania zasięgiem środków wojny ekonomicznej powinien skłaniać do korzystania z nich w sposób adekwatny do stawianych celów, tak aby nie wpływać na stabilność całego systemu gospodarki światowej. Instrumenty wojny ekonomicznej nie tylko natychmiastowo oddziałują na gospodarkę nieprzyjaciela, ale w miarę ich wzrostu mogą bardzo szybko doprowadzić do jej destabilizacji. Należy zaznaczyć, że skuteczność oraz tempo oddziaływania stosowanych środków wojny ekonomicznej zależą wprost proporcjonalnie od różnicy potencjałów gospodarczych państw biorących udział w konflikcie. Przy tym założeniu strona silniejsza dużo szybciej oddziałuje na gospodarkę słabszego państwa.

Z pojęciem wojny ekonomicznej silnie wiążą się także pojęcia agresji ekonomicznej i uzależnienia ekonomicznego. Wojna ekonomiczna jest efektem otwartej i ukierunkowanej agresji gospodarczej, natomiast uzależnienie ekonomiczne to długotrwałe działania zmierzające do ograniczenia swobody korzystania z własnych zasobów¹². W obu przypadkach celem podmiotu stosującego środki wojny ekonomicznej jest wpływanie na decyzję drugiego państwa zgodnie ze swoimi interesami. Do najważniejszych możliwych działań agresji ekonomicznej zaliczamy¹³:

- 1) narzucenie jednostronnie korzystnych umów międzynarodowych,
- 2) świadome tworzenie stanu uzależnienia gospodarczego lub technologicznego poprzez ograniczony dostęp do technologii lub wykup firm posiadających technologie celem wstrzymania ich rozwoju,
- 3) manipulowanie wskaźnikami ekonomicznymi danego państwa poprzez wpływ na jego gospodarkę,
- 4) wstrzymywanie przepływów handlowych, kapitałowych czy usługowych.

Natomiast uzależnienie ekonomiczne może wiązać się z¹⁴:

- 1) uzależnieniem od eksportu do danego kraju na takim poziomie, że zmiana taryfowych lub parataryfowych środków ochrony rynku w tym państwie może prowadzić do załamania gospodarczego,
- 2) uzależnieniem od importu z danego kraju na takim poziomie, że zaprzestanie lub ograniczenie dostaw może doprowadzić do załamania gospodarczego.

Pomimo że wiele wojen ekonomicznych stało się wstępem do późniejszych działań zbrojnych, to należy pamiętać, że ich głównym celem jest wywieranie nacisku i wymuszanie podjęcia oczekiwanych działań w sposób bezkrwawy. Przykładem

¹² K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2004, s. 55.

¹³ Ibidem, s. 55-56.

¹⁴ Ibidem, s. 56.

wywierania presji na gospodarkę innego państwa jest układ stosunków na osi Północ–Północ. Silne gospodarki narodowe państw i przede wszystkim zagrożenie nuklearne powodują niechęć do odwoływania się do siły zbrojnej. Świadomość rosnącego znaczenia gospodarki w konfliktach zbrojnych doprowadziła do poszukiwania nowych środków oddziaływania na ekonomiczną bazę obronności nieprzyjaciela. Współcześnie działania ukierunkowane na osłabienie gospodarki przeciwnika mają charakter administracyjny lub ekonomiczny.

Znaczenie siły i zależności gospodarczej przekształciło się wraz ze zmianami, które zaszły w stosunkach międzynarodowych. Były one kanałem dla aktywnych państw pozwalającym na realizację własnych celów. Jednakże instytucjonalizacja i liberalizacja stosunków międzynarodowych, jak również przekształcenie gospodarki światowej doprowadziły do zmian interesów państw, które ze sobą współpracują. Zaczęły one w dużej mierze angażować się w rozwój nie tylko swojego terytorium, lecz także pozostałych regionów. Można powiedzieć, że system bezpieczeństwa stał się od tego momentu kooperatywny, a nie jak dotychczas antagonistyczny.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na ewolucję znaczenia siły i zależności gospodarczej było wejście głównych aktorów stosunków międzynarodowych w postindustrialną fazę rozwoju. Bezpośrednim skutkiem tego zjawiska jest zmiana źródeł zagrożeń bezpieczeństwa. Zmniejszyło się znaczenie twardych czynników naruszających pokój, a zauważono wzrost roli tych miękkich, np. ekonomicznych. W związku z tym zmianie uległy również kierunki zagrożeń. W państwach wysoko rozwiniętych zauważono ograniczenie zagrożeń militarnych oraz większe zaangażowanie w działania, których celem było wyeliminowanie tego typu zagrożeń ze strony państw reprezentujących niższy poziom rozwoju.

Najważniejszą przyczyną współczesnych wojen ekonomicznych jest rosnąca ekonomiczna wrażliwość państwa. Jej istotę wyznacza prosta zależność określona przez Johana Galtunga: wrażliwość kraju jest tym większa, im bardziej jego gospodarka zależy od jednego towaru i im bardziej jego eksport i import koncentruje się na jednym partnerze handlowym¹⁵. Skala wrażliwości ekonomicznej w dużej mierze determinowana jest przez polityczno-ekonomiczną strukturę gospodarki danego kraju¹⁶. Klaus Knorr i Frank N. Trager, badając wrażliwość ekonomiczną państw, podzielili ją na trzy dziedziny: handel, inwestycje oraz finanse¹⁷.

Wpływ handlu na wrażliwość ekonomiczną dotyczy skali wielkości obrotów zagranicznych, a także ich udziału w dochodzie narodowym¹⁸. Zróżnicowanie regionalne surowców oraz problem ich dywersyfikacji może bowiem doprowadzić do

¹⁵ K. Knorr, F. Trager, *Economic Issues and National Security*, University Press of Kansas, Kansas 1977, s. 385.

¹⁶ Ibidem, s. 96.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Z. Bako, *Wojna...*, op. cit., s. 32.

uzależnienia ekonomicznego, co niekorzystnie wpłynie na poziom bezpieczeństwa energetycznego, a w konsekwencji bezpieczeństwa narodowego. Z tego względu kraje, które nie posiadają własnych zasobów surowców, są w dużo trudniejszej sytuacji ekonomicznej.

W zakresie inwestycji ekonomiczna wrażliwość państwa związana jest przede wszystkim z transferem kapitału produkcyjnego¹⁹. Inwestycje zagraniczne, które mogą powodować długotrwałą kontrolę w przedsiębiorstwie innego kraju, z jednej strony są przejawem ekonomicznego uzależnienia, z drugiej objawem siły. Z tego względu miernikiem wrażliwości ekonomicznej w dziedzinie inwestycji jest stosunek inwestycji zagranicznych do obcych inwestycji na swoim terytorium²⁰.

Ostatni komponent wrażliwości ekonomicznej odnosi się do finansów. W tej sferze najczęściej mówi się o kredytach handlowych i inwestycyjnych, gdzie poprzez odpowiednie decyzje rządowe dochodzić może do wzrostu wartości spłacanej należności. Do tego typu działań rządowych zaliczamy dewaluację, rewaloryzację waluty oraz manipulację kursem pieniądza²¹.

Współcześnie przyczyną stosowania środków wojny ekonomicznej coraz częściej staje się próba wymuszenia określonych działań przez inne państwa. W ten sposób stały się one, jak pisze Z. Bako, gambitem w negocjacjach i mogą mieć na celu²²:

- 1) wymuszenie ustępstw natury politycznej,
- 2) naruszenie stabilności systemu społeczno-gospodarczego,
- 3) zahamowanie lub osłabienie tempa wzrostu gospodarczego,
- 4) osłabienie potencjału gospodarczo-obronnego,
- 5) gospodarcze uzależnienie od siebie szczególnie istotnych regionów strategicznych,
- 6) podważenie zaufania społeczeństwa do władzy w kraju przeciwnika,
- 7) demonstrację siły,
- 8) ostrzeżenie przeciwnika,
- 9) okazanie przeciwnikowi dezaprobaty.

Skuteczność i konsekwencje wojny ekonomicznej

Powszechność wojen ekonomicznych we współczesnych stosunkach międzynarodowych oraz ich zmieniający się, nieprzewidywalny charakter uniemożliwiają pełne omówienie zagadnienia skutków tych wojen. Dodatkowym utrudnieniem jest fakt ponoszenia kosztów stosowanych sankcji zarówno przez kraj sankcjonowany, jak i kraj, który te sankcje stosuje. W praktyce oznacza to, że przy nieumiejętnym

¹⁹ Ibidem, s. 33.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² L. Urbański, *Wojna...*, op. cit., s. 226.

stosowaniu środków wojny ekonomicznej jej rezultaty mogą przynieść niezamierzone skutki lub doprowadzić do uzyskania celu, ale finalnie okazać się nieopłacalne. Z tego względu analizę konsekwencji wojny ekonomicznej należy rozpocząć od omówienia efektywności stosowanych sankcji. Osiągnięcie celów wojny ekonomicznej zależy od realizacji szeregu warunków skutecznego działania. Lech Urbański podzielił je na subiektywne i obiektywne warunki skutecznego stosowania środków wojny ekonomicznej²³.

Pierwszą grupę otwiera rozpoznanie uwarunkowań podejmowanych działań – zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Dotyczy to między innymi analiz wielkości i struktury potencjału gospodarczo-obronnego własnego i przeciwnika, oczekiwanych reakcji otoczenia czy sfer najbardziej podatnych na stosowanie środków ekonomicznych. Drugim warunkiem jest optymalne dobranie miejsca, czasu i metod prowadzących do osiągnięcia zamierzonego celu. Przy tym założeniu, wśród wielu możliwości realizacji danego zamiaru wybieramy ten najbardziej racjonalny i optymalny w danych warunkach. Kolejnym subiektywnym czynnikiem prowadzącym do skutecznego stosowania środków wojny ekonomicznej jest konsekwencja w postępowaniu. Odnosi się ona do wytrwałego pozostawania przy swojej strategii działań wobec kontrposunięć strony przeciwnej. To założenie nie oznacza jednak niemożności wdrażania jakichkolwiek zmian. Ostatnim warunkiem z tej grupy jest konieczność ścisłego przestrzegania granic stosowanych instrumentów wojny ekonomicznej²⁴. W przypadku ich totalnego użycia może dojść do otwartego konfliktu i bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa państwa.

Jak wspomniano wcześniej, poza subiektywnymi warunkami skutecznego stosowania środków wojny ekonomicznej wyodrębniono również grupę warunków obiektywnych. Należą do niej wszystkie te czynniki, na które państwo nie ma wpływu bądź może je kształtować w niewielkim zakresie. Do typowych warunków tej grupy zaliczamy²⁵:

- 1) wzajemny stosunek rzeczywistej i potencjalnej siły ekonomicznej stron konfliktu,
- 2) zależność od dostaw zewnętrznych,
- 3) powiązania zewnętrzne państwa,
- 4) postawa otoczenia wobec prowadzonych działań,
- 5) czas stosowania środków wojny ekonomicznej.

Pełna analiza przedstawionych warunków pozwala na właściwe dobranie środków wojny ekonomicznej oraz rozważne prowadzenie kolejnych działań.

Analizę skutków wojny ekonomicznej należy rozpocząć od jej gospodarczych konsekwencji. Są one z reguły większe dla państwa sankcjonowanego, mimo że

²³ Ibidem, s. 226-227.

²⁴ Ibidem, s. 228.

²⁵ Ibidem, s. 228-229.

uderzają w gospodarczą podstawę zarówno jednej, jak i drugiej strony konfliktu. Do najważniejszych gospodarczych skutków wojny ekonomicznej zaliczamy zaburzenie²⁶:

- 1) bilansu płatniczego oraz możliwości eksportu i importu,
- 2) stabilności stopy procentowej i kursu walutowego,
- 3) stabilnego i efektywnego systemu oszczędzania,
- 4) dopływu inwestycji bezpośrednich,
- 5) dopływu przepływów technologicznych.

Zaburzenie bilansu płatniczego polega na deficycie rachunku obrotów bieżących, a także na trudności w zrównoważeniu tego deficytu. Podmioty dążące do wywołania tego zjawiska podejmują działania zmierzające do zmniejszenia eksportu i importu przez dane państwo. W związku z tym nakładają na nie embargo eksportowe i importowe, które może oznaczać nawet zupełny zakaz obrotu z i do określonego kraju. Jeśli takie ograniczenia będą dotyczyć np. importu zaopatrzeniowego, mogą doprowadzić do poważnych trudności w gospodarce narodowej nieprzyjaciela. Ważne jest też, aby państwo, które nakłada sankcje, porozumiało się z innymi podmiotami będącymi producentami lub dostawcami bliskich substytutów tego towaru. Powinno ono prowadzić efektywny system kontroli eksportu lub importu danego dobra lub jego substytutu.

Drugi z przytoczonych gospodarczych skutków wojny ekonomicznej dotyczy działań prowadzących do destabilizacji kursu walutowego i inflacji. Podmioty osiągną tego typu cele poprzez²⁷:

- 1) zamrożenie kont za granicą – konsekwencją takiego działania jest pozabawienie państwa dopływu środków finansowych z zagranicy i może to prowadzić do sytuacji, w której nie ma ono możliwości płacenia za towary lub uregulowania rozliczeń w handlu międzynarodowym,
- 2) zamrożenie wymienialności walut – w przypadku państw znajdujących się w określonej strefie walutowej doprowadza to do trudności w rozliczeniu handlu zagranicznego, a także funkcjonowaniu na rynku międzynarodowym,
- 3) ograniczenie dostępu do kredytów walutowych – w wyniku tego typu działań sankcjonowane państwo nie ma dostępu do kredytów w instytucjach finansowych lub rządowych,
- 4) podważanie zaufania do państwa oraz jego waluty – może odbywać się poprzez fałszowanie walut i prowadzi do manipulacji stopą procentową drugiego państwa.

²⁶ K. M. Książkowski, *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 60-69.

²⁷ *Ibidem*, s. 66-71.

Kolejny z gospodarczych skutków wojny ekonomicznej dotyczy wypływania krajowych oszczędności za granicę. Dzieje się tak w przypadku, kiedy sankcjonujący podmiot m.in. celowo utrzymuje wysoką stopę procentową lub zamraża oszczędności innego państwa. W pierwszym przypadku powoduje to przymusowy odpływ kapitału państw powiązanych kredytem i konieczność prowadzenia kosztownych operacji sterylizacji²⁸. Dla przykładu, zamrażanie oszczędności stosowane było przez USA w stosunku do aktywów kubańskich, a także przez Wielką Brytanię w stosunku do rezerw Rodezji²⁹.

Skutki zaburzenia dopływu inwestycji bezpośrednich do krajów sankcjonowanych dotyczą ograniczenia rozwojowego tych państw. Podmioty uzyskują tego typu efekt poprzez szerzenie wątpliwości co do stałości i trwałości innego państwa, jego niepodległości, a także stabilności politycznej³⁰. Jednak również wobec nich można zastosować zakaz inwestowania. W tym przypadku uniemożliwia się dokonywanie w tych państwach inwestycji zarówno przez organizacje międzynarodowe, jak i przedsiębiorstwa. Eliminując w ten sposób zwiększenie zasobów kapitału, wielkość produkcji i dochodu, zmniejsza się poziom stopy procentowej i zwiększa wykorzystanie innych czynników produkcji, czego efektem jest mniejsza konkurencyjność gospodarki państwa sankcjonowanego.

Podobnie jak w przypadku zaburzeń w dopływie inwestycji bezpośrednich, ograniczenia i blokady transferu technologii powodują ograniczenia rozwojowe państw sankcjonowanych. Bezpośrednim skutkiem tego typu działania jest³¹:

- 1) ograniczenie zasobów wiedzy,
- 2) ograniczenie możliwości konstrukcji nowych rozwiązań,
- 3) brak rozwoju personelu firm krajowych,
- 4) brak modernizacji i dywersyfikacji działań przedsiębiorstw.

Przedstawione powyżej rezultaty powodują spadek innowacyjności kraju importera, czyli jego zdolności do kreacji oryginalnych rozwiązań, a także ograniczają jego konkurencyjność.

Społeczne skutki wojny ekonomicznej pozornie wydają się być znikome i wynika to z faktu, że działania prowadzone w jej zakresie nie angażują bezpośrednio zwykłych obywateli i mogą oni oglądać jej przebieg z perspektywy własnego mieszkania. Powoduje to przekonanie o słuszności prowadzenia tych działań i przeświadczeniu,

²⁸ Ibidem, s. 72.

²⁹ J. Anusz, B. Sulimierski, *Wielostronne sankcje ekonomiczne w teorii i praktyce Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Instytut Konjunktury i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 1995, s. 31.

³⁰ K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 74.

³¹ D. Firszt, *Międzynarodowy transfer technologii jako narzędzie budowania gospodarki opartej na wiedzy*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 741, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2007, s. 111.

że wojna ekonomiczna jest alternatywą w stosunku do użycia siły zbrojnej³². Ponieważ trudno jasno wytłumaczyć naturę wojny ekonomicznej, społeczeństwo nie jest w pełni świadome jej niekorzystnych konsekwencji. Jednakże, wobec dyskretnego wpływu wojny ekonomicznej na kondycję społeczeństwa, warto zastanowić się nad jej niektórymi społecznymi skutkami.

Część środków wojny ekonomicznej prowadzi do destabilizacji gospodarczej państwa sankcjonowanego. Konsekwencją stosowania tych działań jest obniżenie poziomu życia obywateli, co z kolei wpływa na wzrost niezadowolenia społeczeństwa. Przykładem było rozpoczęcie w 2007 roku i stosowanie przez przeszło dwa lata blokady gospodarczej wobec Strefy Gazy przez rząd Izraela. W tym okresie dla tamtejszej ludności trudnością stało się pozyskiwanie żywności. Część podstawowych produktów spożywczych stała się niemal całkowicie nieosiągalna, a dostępne produkty bardzo podrożały. Ludzie zaczęli tracić dach nad głową, część z nich została odcięta od stałego dostępu do wody. Rozpoczął się kryzys humanitarny, który drastycznie ograniczył część podstawowych praw człowieka³³.

Spółeczeństwo odczuwa skutki wojny ekonomicznej poprzez różne zakazy i ograniczenia wprowadzane przez środki administracyjne wojny ekonomicznej. Ich zastosowanie ma na celu wywołanie konkretnych trudności gospodarczych w państwie nieprzyjaciela, ale należy zaznaczyć, że odnoszą się one również do państwa, które wprowadza omawiane sankcje. Lech Urbański do administracyjnych represji wojny ekonomicznej godzących w obywateli zalicza³⁴:

- 1) zatrzymanie obywateli obcego państwa (obcych państw) uznanego za nieprzyjacielskie,
- 2) ograniczenie lub wyeliminowanie wyjazdu obywateli własnego kraju,
- 3) umieszczanie obywateli danego kraju na tzw. czarnej liście,
- 4) zamrażanie kont obywateli państw uznanych za nieprzyjacielskie,
- 5) konfiskatę kapitałów i majątków obywateli z państw, wobec których prowadzi się wojnę ekonomiczną,
- 6) wprowadzanie ograniczeń dewizowych,
- 7) ograniczenie ruchu turystycznego.

Spółecznym skutkiem wojny ekonomicznej jest również dezinformacja społeczeństwa. Państwo wprowadzające sankcje może uzyskać ten stan niepewności w państwie sankcjonowanym poprzez prowadzenie propagandy. Polega ona na rozpowszechnianiu nieprawdziwych informacji czy komunikatów, które mają charakter

³² J. Carlo, *Geopolityka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, s. 222.

³³ *Wpływ blokady ekonomicznej na sytuację humanitarną Gazy*, Skrócony raport Biura ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej, sierpień 2009, s. 11.

³⁴ L. Urbański, *Wojna...*, op. cit., s. 211.

mylący, wybiórczy lub fałszywy³⁵. Chaos informacyjny wywołany jej stosowaniem może prowadzić do wzrostu podejrzliwości społeczeństwa, podejmowania błędnych decyzji przez osoby na wysokich stanowiskach kierowniczych czy zaburzeń we współpracy określonych grup.

Bezpośrednim wyrazem społecznych skutków wojny ekonomicznej jest destabilizacja o charakterze politycznym. Niezadowolenie społeczeństwa wynikające przede wszystkim z trudnej sytuacji gospodarczej prowadzi do zmniejszenia zaufania do władzy państwowej i skutkuje zamieszkami czy manifestacjami. Z drugiej strony, do zewnętrznych skutków wojny ekonomicznej dla państwa sankcjonowanego w obszarze polityki zaliczyć można pozyskanie przyjaciół wśród krajów niezaangażowanych lub zdobycie partnerów handlowych. Dla państwa, które wprowadza sankcje, skutki te są odwrotne i mogą prowadzić nawet do wyobcowania ze środowiska międzynarodowego.

THE ECONOMIC WAR THEORY

Abstract: Economic war is associated with the changes in the perception of the national security in the light of the hard threats. The activities implementation aimed at weakening or destroying an opponent's economic and defense potential is the essence of the economic war. Actions, conducted as the part of the conflict, involve not only use of the specific tools, but also use of military force or political power. Very often these actions are related to an attempt to enforce the specified political decisions made by other countries.

Keywords: economic war, economic violence, economic aggression, economic dependence.

LITERATURA:

1. Z. BAKO, *Wojna ekonomiczna*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 1983.
2. A. BOMBA, P. KUBUSIAK, *Wojna ekonomiczna i jej skutki społeczne*, [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych”, nr 3 (165) 2012, s. 60.
3. J. CARLO, *Geopolityka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
4. J. CHMURKOWSKI, *Embargo strategiczne*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 1971.
5. D. FIRSZT, *Międzynarodowy transfer technologii jako narzędzie budowania gospodarki opartej na wiedzy*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 741, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2007.
6. K. KNORR, F. TRAGER, *Economic Issues and National Security*, University Press of Kansas, Kansas 1977.
7. K.M. KSIĘŻOPOLSKI, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2004.
8. A. OLEKSIUK, M. VASHCHENKO, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne. Gospodarcze wyzwania XXI wieku*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 2010.

³⁵ A. Bomba, P. Kubusiak, *Wojna ekonomiczna i jej skutki społeczne*, [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych”, nr 3 (165) 2012, s. 60.

9. K. RACZKOWSKI, *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, Wydawnictwo Jak, Warszawa 2012.
10. Skrócony raport Biura ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej, *Wpływ blokady ekonomicznej na sytuację humanitarną Gazy*, sierpień 2009.
11. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2009.
12. J.B. Sulimierski, *Wielostronne sankcje ekonomiczne w teorii i praktyce Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Instytut Koniunktury i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 1995.
13. L. URBAŃSKI, *Wojna gospodarcza*, [w:] W. Stankiewicz, *Ekonomika obrony*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1994.